

PREDGOVOR

Malo je onih koji ne dele opšte osećanje da su se nama, građanima bivše Jugoslavije u poslednjih petnaest godina desile strašne i nezamislive stvari. Kada je reč o razumevanju razloga za sve to što nam se dogodilo, slika je potpuno drugačija: teško je naći makar dve osobe čije će viđenje uzroka velike jugoslovenske tragedije biti u svemu identično. Sigurno je da ti uzroci, kao ni uzroci tolikih drugih istoriji poznatih tragedija izazvanih delovanjem ljudi, nisu ni jednoznačni ni jednostavni. Ta činjenica, udružena sa činjenicom da postoje zadivljujuće mentalne razlike između ljudskih bića, dovoljna je da proizvede neizmernu količinu razlika u iščitavanju razloga za ono što nam se dogodilo. Ali ova knjiga nema pretenziju da razotkrije uzroke jugoslovenske tragedije. Svrha njenog pisanja je dvojaka: da *informiše*, ili tačnije da *podseti* čitaoca na jednu sasvim specifičnu epizodu u mozaiku događaja koji možemo nazvati velikom jugoslovenskom tragedijom, kao i da pokuša da ga *isprovocira da se zamisli nad njom i njenim značenjem*.

Epizoda kojom se ovde bavimo je prinudna mobilizacija krajiških izbeglica u leto 1995. godine, na teritoriji tadašnje SRJ, i njihovo odvođenje u mobilizacijsko-vaspitne kampove, pre svega u onaj u Erdutu. Erdutska dešavanja svakako nisu ispisala najužasnije i najkrvavije stranice jugoslovenske tragedije (ne zato što to iskustvo nije bilo užasno i nepojamno za one koji su kroz njega prošli, već zbog nadmoćne konkurencije drugih, još užasnijih i nepojamnijih dešavanja tokom jugoslovenskih ratova). Ali ona vrlo upečatljivo ukazuju na dve stvari: prva je hladna brutalnost Miloševićevog režima, u kojem je čak i proces mobilizacije pripadnika sopstvenog naroda morao da poprimi takve divljačke forme; a druga je pretežna ravnodušnost većine prema tom nečuvenom lovu na ljude u leto 1995. godine, ravnodušnost koja nameće pitanje da li je u njenoj osnovi stajalo prećutno odobravanje. Navedeni ciljevi pisanja ove knjige proizašli su iz bazičnog stava urednika da su aktivna neinformisanost tihe, pasivne većine, okretanje glave od uznemirujućih prizora i informacija, te žurno pristajanje na pojednostavljene, pristrasne i banalne interpretativne klišeje u razumevanju onog što se svakodnevno dešavalo svuda oko nas, zapravo sejali destrukciju na pozornici velike jugoslovenske drame, još strašniju, zlokobniju i temeljniju od one koju su izazvali topovi bučne i aktivne manjine. Tako se u tu mračnu petnaestogodišnju hroniku razaranja ispotiha, bez ozbiljnije medijske pažnje i uz nepomućenu ravnodušnost većine, ugnezdilo i zlokobno erdutsko iskustvo onih koji su prema svim važećim regulama domaćeg i internacionalnog prava morali da budu zbrinuti i zaštićeni od

ratnih dejstava, a ne u njih gurnuti nakon što su prethodno poniživani i mučeni; onih kojima je unapred bilo presuđeno da su kukavice i izdajnici, a nije im data prilika da se od tih optužbi brane; onih koje su kao kriminalce hvatali po kućama i na ulici ljudi čija je dužnost da se bore protiv kriminala, i privodili ih aktivnim i bivšim kriminalcima da im presuđuju; onih običnih, jednostavnih ljudi, bez političke moći i uticaja, koji se, u vremenu sloma svih institucija i vrednosti, nisu smeli nadati ničem drugom do da posluže kao topovsko meso i postanu žrtve ambicija hladnih i nemilosrdnih političkih predatora. Ova knjiga ima za cilj, dakle, da pruži osnovne informacije o dešavanjima u Erdutu 1995. godine, ili da podseti na njih i još više na posledice koje su ona ostavila na najmanje 7.000 prisilno mobilisanih i na članove njihovih porodica, čije su sudbine ugrađene u mozaik velike jugoslovenske tragedije. U tom smislu urednicima se činilo vrednim truda da ovih osam radova, koji govore o različitim aspektima «erdutskih dešavanja», stave u povezu jedne knjige.

Ti aspekti se uslovno mogu odrediti kao sociološki (prvi rad), psihološki (drugi, treći četvrti, peti i šesti rad) i pravni (sedmi i osmi rad).

Borislav Radović je u radu «“ONI” SU IH HTELI, A “ON” NIJE: O KONTEKSTU, ORGANIZACIJI I IZGLEDU PRINUDNE MOBILIZACIJE IZBEGLICA U SRBIJI 1995. GODINE» napravio sociološku analizu konteksta u kome se dešavalo erdutsko iskustvo. On uverljivo brani tezu da erdutski događaji nisu bili nikakav ekscesan i nesvakidašnji slučaj drastičnog kršenja ljudskih prava u to vreme, već zakonomerna posledica jednog političkog sistema, čije su glavne karakteristike bile, po rečima autora: «ravnodušnost prema vrednosti ljudskog života i dostojanstva, prezir prema zakonu i zakonitosti, i oslanjanje na sumnjive 'izvođače radova': amoralne, brutalne, kriminalne strukture prikrivene i pokrivene patriotskim diskursom».

Analizu vrsta mučenja koja su se sprovodila u erdutskom kampu napravili su Goran Opačić, Vladimir Jović i Goran Knežević, i rezultate prikazali u radu pod nazivom «TORTURA ILI OBUKA: VRSTE MUČENJA U GRUPI IZBEGLICA PRISILNO MOBILISANIH U SRBIJI U TOKU 1995. GODINE». Ovaj rad ukazuje na činjenicu da, iako se postupci prema prisilno mobilisanim izbeglicama u Erdutu ni po učestalosti ni po destruktivnosti ne mogu meriti sa onima koji su preživeli logoraši u Bosni i Hrvatskoj, oni uveliko nadilaze sve razumne definicije drila i stroge vojne obuke, dakle, nedvosmisleno imaju kvalitet torture, i to kako one koju su autori nazvali tipom A (“policijska”, ili “lakša” tortura), tako i, u određenim situacijama, one nazvane tipom B (“sadistička” ili “teža” tortura).

Rad Mine Mitić i Stanislave Vuković pod nazivom «PSIHOLOŠKI PROFIL PRISILNO MOBILISANIH» na direktan način odgovara na pitanje o psihičkim posledicama erdutskog iskustva poredeći intenzitet psihopatoloških simptoma u grupi prisilno mobilisanih sa onim u grupi naših klijenata koji su torturirani u zatvorima ili koncentracionim kampovima u Hrvatskoj ili BiH i onim u grupi izbeglica bez iskustva torture. Ustanovljeno je da torturirani imaju značajno

veću životnu prevalencu posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP), ali da nema značajne razlike u prisustvu aktuelnog PTSP-a, mada torturisanima imaju u proseku težu kliničku sliku PTSP-a. Po intenzitetu psihopatološke fenomenologije grupa prisilno mobilisanih lica je bila mnogo bliža grupi torturisanima nego grupi izbeglica bez torture, što ukazuje na činjenicu da prisilna regrutacija možda ima slične posledice kao bilo koji drugi akt jasno definisanog oblika torture.

O psihičkim posledicama «erdutskog iskustva» govori i rad Radomira Samardžića pod naslovom «PRISILNA MOBILIZACIJA RATNIH VETERANA IZBEGLICA KAO RIZIK ZA DODATNU PSIHIČKU DEKOMPENZACIJU». Autor u radu daje i sedam kratkih prikaza slučajeva, kao i karakterističnih tegoba zbog kojih su se neki od ovih klijenata obratili za pomoć. Na osnovu materijala dobijenog u svom kliničkom radu, i ovaj autor zaključuje da se u Erdutu radilo o psihičkom i fizičkom zlostavljanju koje se može kvalifikovati kao tortura. On zaključuje da su potrebna dodatna istraživanja kako bi se eventualno dao odgovor na pitanje da li je prisilna mobilizacija bila osnovni faktor za razvoj posttraumatskih simptoma i poremećaja, ili samo dodatni traumatski faktor koji je, udružen s prethodno akumuliranim iskustvima, doveo do poremećaja.

O psihoterapijskom radu s klijentima govori rad Jovanke Cvetković, Biljane Đorđević i Sandrine Špeh pod nazivom «GRUPNA PSIHOTERAPIJA PACIJENATA SA ISKUSTVOM TORTURE I PRISILNE MOBILIZACIJE». Ovaj rad opisuje karakteristike grupnoanalitičkog rada, teškoće, neizvesnosti i složenosti tog vrlo postepenog, često bolnog i mukotrpnog procesa suočavanja klijenata s njihovim sopstvenim mentalnim sadržajima i prepoznavanja njihovog značenja i smisla, procesa koji lagano vodi ka boljem razumevanju sebe, povećanju slobode izbora u reagovanju i ponašanju, kao i konsektivnom jačanju kontrole nad sopstvenim životom.

U radu pod nazivom «PSIHOANALITIČKI OSVRT NA PITANJA KOMPENZACIJE PRISILNO MOBILISANIH IZBEGLICA» Vladimir Jović je izložio elemente jedne psihoanalitičke interpretacije aktuelnih političkih i socioloških iščitavanja onoga što smo opisali kao «erdutsko iskustvo». Autor pokazuje na koji način psihoanalitički metod može pomoći u osvetljavanju i razumevanju dubokih, često slabo osvešćenih izvora stavova, opredeljenja i ponašanja pojedinaca i grupa u vezi s nekim konkretnim društvenim - ili, kao u ovom slučaju, pre pravnim - pitanjem kakvo je kompenzacija prisilno mobilisanih izbeglica.

Mojca Šivert u radu «NAKNADA ŠTETE U SLUČAJEVIMA PRINUDNO MOBILISANIH IZBEGLICA» kritikuje postojeću sudsku praksu u tretiranju prava na naknadu štete prinudno mobilisanih lica. Ona, naime, podseća da, ukoliko se želi poštovati osnovno pravilo u primeni prava, koje glasi da se u jednakim slučajevima mora postupati na jednak način, onda je pravni stav koji je ranije usvojilo Građansko odeljenje Vrhovnog suda Srbije (a koji se tiče štete prouzrokovane pripadnicima JNA u oružanim sukobima s paravojnim

formacijama) jasno orijentišući u smislu produženja pomenutog roka zastarelosti naknade nematerijalne štete i kad je reč o prinudno mobilisanim izbeglicama (naročito kada se taj stav dopuni izmenjenim pravnim stavom Građanskog odeljenja Vrhovnog suda Srbije po pitanju odgovornosti Republike Srbije za nezakonit rad organa MUP-a).

Bojan Đurić se, u radu «PRINUDNA MOBILIZACIJA IZBEGLICA – PROTIVPRAVNI MOTIVI I PONAŠANJE I PRAVNE POSLEDICE», bavi analizom domaćih i međunarodnih pravnih instituta i garancija koji su povređeni tokom prinudne mobilizacije izbeglica. Naročita pažnja je posvećena međunarodnim ugovorima i drugim pravnim instrumentima koji su ovom akcijom najteže prekršeni: pravo na zabranu torture i drugog nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja, pravo na slobodu i bezbednost ličnosti, kao i pravo na pravično suđenje.

Urednici